

DR DAVID ALBALA KAO JEVREJSKI NACIONALNI RADNIK

„...Mač stavite na moj samrtni kovčeg, jer ja bejah valjani vojnik u ratu za oslobođenje čovečanstva.“

H. Heine

Dr David Albala bio je, pre svega, borac i zatočnik jevrejskog naroda. On je svoju delatnost rasturao na puno strana, ali jedna ideja kojoj je ostao veran kroz ceo život, kojoj je služio besprekidno i svojim najboljim snagama, za koju se zalagao i trošio do iscrpenosti — to je bilo Jevrejstvo.

Odrastao u porodici skromnih beogradskih sefardskih Jevreja, Vid*) je već od detinjstva postao svestan svoga jevrejstva.

Međutim, da je Vid bio nastavio celo svoje školovanje u Beogradu, on bi, svakako, bio postao jedan od odličnih predstavnika „Srba Mojsijeve vere“. Naša beogradska sredina, svojom divnom toplinom i tolerancijom nije pravila razlike između pripadnika raznih vera, i svakako bi i u Vidu, kao i u svima nama drugima, uspavala osećanje uvređenog i poniženog nacionalnog ponosa i osvetničkog revolta, koje je buktalo kod Jevreja nastanjenih u drugim, manje tolerantnim sredinama.

Sudba je htela drukčije. Vidov otac imao je ambiciju da mu sin bude lekar, i tako se Vid obreo u Beču.

Taj dolazak u Beč imao je presudan uticaj na ceo Vidov život. Pored toga što je on tu stekao krajnji domet iskustava i metoda medicinske nauke, koju je bio izabrao, ili, upravo, koju je njegov otac za njega izabrao — pored toga što mu se ovde, u velikoj i prosvećenoj sredini, vidik raširio i obogatilo neslućenim umnim sadržajem, — Beč je Vida učinio i nacionalno svesnim Jevrejinom.

Neobično razvijeni društveni život među slušaocima bečkog univerziteta neodoljivo je privlačio omladinu. U središtu Austro-Ugarske imperije, gde su živele razne nacionalnosti jedna pored druge, ponajčešće u gorkoj oprečnosti jedna protiv druge, — studenti bečkog univerziteta izražavali su u sažetom obliku boj koji se bio između

*) Imenom Vid nazivan je dr David Albala u krugu svoje porodice.

raznih austro-ugarskih žitelja. Tu više nije bilo mogućnosti da se neko oseća i izdaje za pripadnika druge nacionalnosti. Svak je namah bio obojen svojom nacionalnom bojom, i svakome je određivano mesto u redovima njegovih nacionalnih pripadnika.

Iz tih razloga, Vid je odmah po svom dolasku u Beč, 1905 god., ušao u jevrejske organizacije, i namah im se prilagodio s puno žara i oduševljenja, kao da je samo za tim težio dolazeći u ovaj „carski grad”.

Jedan od glavnih motiva što je svakog jevrejskog novajliju prosto odagnao u naručje njegovih jednovernika, bio je jako izraženi i naglašeni antisemitizam. Još u prvoj deceniji XX veka Nemci su, u svojoj nadmemošći i uverenju da su „Uebermensch”-i, gledali s preziranjem na sve ostale narode Dvojne Monarhije, a pogotovu na Jevreje. Uz to, razne, takozvane „hrišćanske” stranke doprinosile su u znatnoj meri da antisemitizam postane jedna mora koja je do krajnje mere trovala i inače zagušljivu atmosferu austro-ugarske prestonice. Nije čudo što su se mladi jevrejski studenti, okupljajući se u velikom broju na studije u Beču, svrstavali u svoje organizacije kao u borbene ili odbranbene redove.

Uz to, talasi Cionističkog pokreta, jako uzburkani pojavom Teodora Hercla i prvih Cionističkih kongresa u Bazelu, plavili su i osvajali srca uvredene i ponižene svesne jevrejske omladine. Na bečkom univerzitetu, cionističke organizacije, u prvom redu Bar-Giora, udruženje jevrejskih studenata sa Balkana, postaju žarišta koja zagrevaju, vaspitavaju i razvijaju generacije jevrejskih omladinaca, koji se odatle razilaze na sve strane po Srednjoj, Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi, i postaju apostoli, propagatori i pobornici jevrejskog preporoditeljskog nacionalnog pokreta.

Vid se ubrzo snašao u Bar-Giori. Postavši tamo jedan od najistaknutijih članova, on je ubrzo izabran i za predsednika, i napojen je tamo cionističkom ideologijom. On se odlikovao revnošću i govorničkim talentom, te je u svojim govorima i diskusijama izoštrio svoju sposobnost raspravljanja i ubeđivanja (bio je poznat kao „Dauerredner”, koji govori neprekidno više od jednog sata). Tamo mu se jako razvila nacionalna svest, borbenost i želja za stvaranjem jevrejske države u Palestini. Bar-Giora je upravo formirala od Vida svesnog Jevrejina, i sve što je on dalje radio na cionističkoj ideji, imalo je svoje poreklo u Bar-Giori. Tu je izgrađena armatura za jednu veliku konstrukciju, koja će se docnije razgranjavati, bogatiti, oploditi, ali koja će počivati na temelj-kamenima udarenim u okviru studentske organizacije u Beču.

Povrh toga, Vid je u toj organizaciji upoznao mnoge i mnoge svoje drugove, približio se njima, postao im saradnik i prijatelj, te su oni docnije u životu zajedno s njim izvodili mnoge i razne akcije. Najbliži njegovi saradnici bili su Aleksandar Liht, Rebe Singer, Vita Kajon, Braco Poljokan, Pinto, Zlatko Rozenberg, Isak Eškenazi.

Ta cionistička vatra, koja ga je obuzela već za vreme njegovih studentskih dana, bacala je svoje otseve i po našoj sredini. Za vreme

jednog letnjeg odmora, kada se mladi medicinar bio vratio u Beograd, on je među srednjoškolcima osnovao udruženje „Gideon“, kome je bio cilj vaspitanje omladine u jevrejskom i cionističkom duhu. Time je Vid započeo svoju aktivnost na buđenju jevrejske nacionalne svesti u našoj uspavanoj sredini, koju je pre njega Dr David Alkalaj pokušavao s mukom da probudi.

Završetak njegovih studija, putovanje po moru kao brodski lekar, kao i Balkanski i Prvi svetski rat što su uskoro nastupili unekoliko su prekinuli intenzivnu Vidovu cionističku delatnost. Ali on je svoju ljubav nosio u srcu, i u pogodnom času ona je progovorila, i to progovorila izvanredno rečito i efikasno.

Upoznat preko štampe sa radom velikih američkih jevrejskih organizacija, Vid je smislio, za vreme Prvog svetskog rata, kako da njihov ugled i uticaj upotrebi u korist svoje domovine, male Srbije.

U toku Prvog svetskog rata, mladi lekar, oporavivši se jedva na ostrvu Krfu od teške iscrpenosti prilikom povlačenja iz Srbije, izložio je starome iskusnom srpskom državniku Nikoli Pašiću svoj plan: da valja Sjedinjene Američke Države upoznati sa potrebama i željama male pregažene Srbije, i da valja zatražiti od njih pomoć za nju. Kroz nekoliko dana bilo je odlučeno i sve udešeno da mladi kapetan Albala putuje u Sjedinjene Države kao delegat srpske vlade.

Niko nije bio srećniji nego mladi oficir — imao je tada ravno 30 godina — zbog časti i poverenja što su mu ukazani. Preko Atlantika, ugroženog jatima nemačkih podmornica, stigao je u Njujork 26 septembra 1917. Odlučan mladi oficir, plamen i rečit, u ovoj zemlji anglosaksonske odmerenosti i uzdržanosti, dejstvovao je kao vatrena lopta među hladnim statuama. Prošao je kao meteor po vedrom i spokojnom nebu Amerike i, kao meteor, privukao na sebe opštu pažnju. Pošto je engleski dobro znao, mogao je voditi i razgovore, i pratiti budno štampu, pa čak i držati javne govore. Da se jedan mlad čovek celog svog veka pripremao za političku misiju u inostranstvu, svakako ne bi bio bolje pripremljen niti bi bio pogodniji za svoju dužnost. Jedno je jasno: njegova delatnost u Americi bila je maksimalno puna, svestrana i uspešna, ispunjavala ga ponosom i zadovoljstvom što se oseća posle uzorito izvršenog zadatka — i on se u pričanju često vraćao na nju kao na najbogatiji i najznačajniji otsek svoga života.

Vidova aktivnost u to vreme bila je doista neverovatno intenzivna. Dok je drugim licima koja dođu na američki kontinent potrebno nekoliko meseci, pa možda i koja godina dok se ovde snađu, dotle je Vid od prvih nedelja poveo i neumorno vodio tri različite akcije: za svoju zemlju, za opštu pobeđu zajedničke savezničke stvari i za cionističku ideju. S okretnošću i brзом pronicljivošću, izvanrednom sposobnošću tačnog prosuđivanja, on je umeo da se snađe u raznim situacijama, da ih upotrebi i iskoristi bilo za jednu, bilo za drugu, bilo za treću stvar koju je pledirao. Ponekad mu je bilo zgodno da poveže dve, a ponekad i sve tri ideje za koje je pledirao, da bi postigao što puniji i svestraniji uspeh.

Najbolji primer za tu njegovu složenu aktivnost pruža čuveno istorijsko „Vesnićevo pismo”. Do tog pisma došlo je sledećim Vidovim rezonovanjem: na tri meseca po njegovom dolasku u Ameriku, engleski lord Balfour dao je, 2 novembra 1917, u ime britanske vlade, poznatu deklaraciju kojom se Jevrejima priznaje pravo da u Palestini izgrade svoju nacionalnu domovinu. Posle skoro dve hiljade godina lutanja po svetu, jedna velika svetska imperija priznaje jevrejskom narodu pravo da u zemlji svojih predaka mogu potražiti sebi utočište. Jevrejska američka štampa, koja je vrlo razvijena i uticajna, trijumfovala je. Vid, koji je, kao davnašnji oduševljeni cionista, i sam bio ushićen Balfourovom deklaracijom, stvarajući u svojoj živoj mašti divne slike jevrejske budućnosti, — ipak nije ni za trenutak zaboravio da i tu priliku upotrebi u korist svoje drage Srbije. I on je brzo smislio jedan oštrouman plan: jevrejska javnost u Americi biće prosto jednim potezom osvojena ako se mala balkanska zemlja Srbija, dotle slabo poznata na ovom kontinentu, ispolji kao odlučni prijatelj cionističke teze. Toga radi Srbija treba javno da podupre Balfourovu deklaraciju.

Vid je tu svoju misao sugerisao tadašnjem srpskom opunomoćenom ministru Milenku Vesniću, koji ju je odmah prihvatio, dostavio našoj vladi, i od nje dobio pristanak da u njeno ime da izjavu. I tako je došlo do poznatog Vesnićevog pisma, u kome se srpska vlada pridružuje britanskoj u priznanju Palestine kao jevrejske domovine u kojoj valja dopustiti da se naseljuju Jevreji.

Vidova očekivanja bila su u potpunosti opravdana. To pismo je bilo otštampano u svima američkim listovima, na njega se neprestano pozivalo kao na svedočanstvo velike tolerancije, širokogrudosti i demokratizma Srbije, i od tada je naša zemlja postala omiljena i popularna u svima jevrejskim krugovima ne samo u Americi nego, posle rata, i u Evropi. Zapamtilo se vrlo dobro — a Jevreji imaju sjajno pamćenje — da je mala Srbija, prva posle velike Engleske, pohitala svojim skromnim ali časnim autoritetom da oda pravdu stolecima proganjanom narodu. Srbija je jednim gestom postala u velikoj američkoj sredini oličenje pravice i velikodušnosti.

Sam Vid smatrao je da je ovo pismo krajnji domet njegovog političkog rada, srpskog kao i jevrejskog. On je u punoj meri shvatao značaj i dalekosežnost njegovu, i radovao se svom svojom čedom i bezazlenom radošću što je jednim svojim potezom postigao trostruki uspeh: najpre je pridobio simpatije američkog javnog mišljenja za Srbiju, zatim je od srpske vlade dobio izraze njenog blagonaklonog stava prema Jevrejima, po sebi se razume i prema svojim srpskim Jevrejima, i, najzad, dobio je još jednu podršku svoje omiljene cionističke teze, koja će verovatno potstaci i druge savezničke države da dadu slične izjave. Vid je to pismo pobožno čuvao u svojoj arhivi, nije ga nikome davao iz ruku, a pošto su ga mnogi tražili radi publikovanja, on ga je snimio, pa je te fotografske kopije poklanjao onima kojima su bile potrebne. A kada je s proleća 1935 krenuo za Palestinu, on je veseo i gord poneo tu svoju

relikviju sa sobom, i predao je tamo gde je za nju bilo najprikladnije mesto — biblioteci univerziteta u Jerusalimu. Neka u jevrejskoj državi bude čuvan dokument kojim srpska država priznaje pravo jevrejskom narodu da ima svoju domovinu.

Jerusalimski univerzitet zvanično je potvrdio Vidu prijem Vesnićevog pisma, i kako je Vid tu potvrdio poneo sa sobom krenuvši 1939 u Ameriku, bar će ova zamena njegove velike dragocenosti biti sačuvana u njegovoj zaostavštini.

Polazna tačka Vidove delatnosti u Americi bila je ovo: ući odmah u krugove jevrejskih organizacija, koje su vrlo jake, razvijene i uticajne, i svojim razlaganjima uticati na njih tako da im stvar Srbije postane simpatična i vredna zauzimanja. Usled toga, pobeda Saveznika morala bi imati kao posledicu i odavanje pravde malenoj Srbiji, to jest ostvarivanje njenih nacionalnih snova i težnji. Na svim tim sastancima i skupovima, koji su često bili i javni mitinzi, Vid se odmah ispoljavao kao ono što je: Jevrej, cionist, rodom iz Srbije, hrabre i tolerantne zemlje, — i ti njegovi iskazi odmah su dejstvovali kao magijske reči: Sezame, otvori se, — i sve najzastavenije jevrejske kuće i najuglednije jevrejske organizacije otvarale su se smesta pred mladim srpskim kapetanom. One su ga, naravno, preporučivale i uvodile dalje, i u hrišćanske sredine i udruženja, kao i kod istaknutih ličnosti na vrhovima državne administracije, i sve to skupa donosilo je odlične rezultate i za Srbiju i za jevrejsku stvar koju je Vid u svakoj zgodnoj prilici zastupao. Vidovo oštroumlje i nesumnjiva diplomatska veština poslužili su mu često da jednu svoju dragu ideju poveže s drugom, i da istupa kao zatočnik obeju njih u isti mah.

Jevreji, pak, upoznavši u Vidu izvrsnog i oduševljenog propagatora, pozivali su ga sve češće da pledira neku od njihovih stvari koje su u danom času bile aktuelne, a koje su svagda Vidu ležale na srcu, jer su bile jevrejske stvari. Takvih prigoda bilo je tušta i tama. Od njegovih većih aktivnosti da pomenem samo njegovo zauzimanje da se u Americi stvore dobrovoljački odredi jevrejskih vojnika koji će otići da oslobode Palestinu od turske vlasti. Vid se silno zalagao za tu stvar, verujući da kad jevrejska vojska bude ušla u Svetu Zemlju, naši saveznici neće više moći da se odupru da oslobodiocima i braniocima njenim dadu najzad za useljavanje i upravljanje taj komad zemlje. I kada je, posle mnogo truda, došlo do formiranja tih prvih jevrejskih odreda, mladi srpski kapetan Albala zajedno s američkim majorom White-om predvodio ih je s proleća 1918 u svečanom pohodu kroz njujoršku Petu aveniju. Sliku te povorke, koja je bila objavljena u listu *American Jewish News*, od 29 marta 1918, dala sam posle Vidove smrti njegovim prijateljima da je umnože. Nju je i dr O. Gavrilović uneo u brošuru koju je bio objavio leta 1942 u Njujorku.

Na neki mesec pre Vidove smrti, kad se u SAD ponovo pokrenulo pitanje o stvaranju jevrejske vojske, pa je zbog toga nastala živa polemika po američkim novinama, Vid se osmehivao blago i

govorio: „Taj led sam ja probijao i čini mi se uspešno probio još pre četvrt veka. Kako ljudi brzo zaboravljaju!” — Ali se to nije sasvim zaboravilo. U Vašingtonu je bila priređena velika manifestacija za tu stvar, i on je na nju otišao kao posmatrač. Međutim, naš konzul

D. Albalu na paradi u Petoj aveniji u Njujorku

dr O. Gavrilović, koji je bio jedan od govornika na tom skupu, u svojoj reči pozdravio je dr Albalu, jednog od inicijatora i prvog pobornika za organizovanje jevrejske vojske. Vid je bio silno iznenađen burnim aplauzom kojim je namah pozdravljen, i, vrativši

se kući, pričao mi je u svojoj skromnosti kako je u tom času bio sav zbunjen, ali razdragan videvši da su njegove reči i dela uhvatili duboka korena, mada još nisu ploda doneli.

Najuticajniji prijatelj Vidov iz doba njegovog prvog boravka u SAD, vrhovni sudija Louis Brandeis, zavoleo ga je mnogo i uveo u mnoge inače teško dostupne krugove. Tu se nalazio i saradivao i sa Haimom Weizmannom, Stephenom Wise-om, Cyrus Adlerom, Nahumom Goldmannom, i mnogim drugim. Veze koje su se tada razvile između Vida i tih ljudi poslužile su mu vrlo korisno i prilikom njegovog drugog dolaska u Ameriku. Naročito Brandeis, mada već u dubokoj starosti, prigrlio je Vida toplo, davao mu puno saveta i uputstava, i iskreno je saosećao s njim u njegovim brigama i bolovima. Ti Vidovi prijatelji doista nisu mogli razumeti mladoga lekara koji je u Americi za godinu i po dana stekao lepu reputaciju i imao izgleda da pravi ne samo odličnu lekarsku nego i političku karijeru, — da se otkida od svega toga i da se, po zaključenju primirja, vraća na svoj zaostali zabačeni Balkan, gde ga svakako ne čekaju takve ružičaste perspektive.

Vid je svakako osećao u sebi vokaciju, dužnost da postane vođ sredine u kojoj je ponikao, da u njoj ima da izvrši jednu određenu misiju. Ta misija je bila u tome da jugoslovenske Jevreje, koji su se sada našli u okviru granica jedne države ali koji su bili sasvim različitih shvatanja i mentaliteta, — da sve te Jevreje okupi i približi, da ih načini izgraditeljima jedne mlade države kao i revnosnim radnicima i borcima za obnovu Palestine. Koliko je poslova pretstojalo, koliko je mišica bilo potrebno! Zar u tome značajnom, gotovo sudbonosnom razdoblju da Vid dezertira svoju sredinu? Nikada! On se u nju vraća i namah postaje centralna ličnost jevrejskog javnog života u Jugoslaviji.

Ideja samoopredeljenja naroda, ta ideja vodilja Woodrowa Wilsona, duboko je odzvanjala u Vidovoj duši. Kada je najzad svima narodima dato pravo da afirmiraju svoju individualnost, da sami odlučuju kakvu će sudbu sebi odrediti, zašto da to bude uskraćeno samo jevrejskom narodu, jednom od najstarijih kulturnih naroda na svetu, koji može stati u prve redove sa svojim ogromnim doprinosom svetskoj civilizaciji? Zašto da jevrejski narod ne bude tretiran na isti način kao i drugi, zašto da on nema ista prava kao i drugi? Razlog je bio jasan: zato što Jevreji nemaju svoju zemlju. Dakle, cionistička teorija danas je aktuelnija nego ikada do sada: obnovimo jevrejsku domovinu, stvorimo jevrejsku državu. Ne gubimo više ni trenutka kad smo inače lakomisleno izgubili vekove. Radimo na obnovi Palestine više i intenzivnije no ikada do sada.

To je bila prva ideja vodilja Vidova.

Tek za ovom su dolazile druge njegove misli:

Mada je Prvi svetski rat završen suverenom pobedom demokratskih ideja, to jest ideja jednakosti i bratstva, što je podrazumevalo i izjednačenje Jevreja u svima pravcima s ostalim građanima onih zemalja u kojima su živeli, Vid se nije uljuljkivao nadama

da će se ta načela dugo održati. On je isuviše dobro poznao jevrejsku istoriju, znao je kako je kroz tisuće godina iza svakog kratkog perioda blagostanja za Jevreje nastajala epoha beskrajnog stradanja i pogibije. Vidu su u pamćenju još tinjale besomučne tuče sa nemačkim studentima na bečkom univerzitetu, u kojima je sam bio učesnik, kao i vesti o raznim pogromima u Poljskoj, koji nisu mnogo zaostajali za španskom inkvizicijom. Istorija se svagda ponavlja, i jevrejsko stradanje će se svakako ponoviti, tvrdio je Vid s pouzdanošću, da je njegove slušaocce prosto strava hvatala. Doduše, Jevreji Srbije nikada se nisu mogli, od početka postojanja nezavisnosti ove države, požaliti na pravljenje ma kakvih diskriminacija. Ali, zar Jevreji Srbije mogu ostati ravnodušni ako Jevreji stradaju po drugim zemljama! I zar primer iz inostranstva nije zarazan! Ako se Jevreji u drugim državama smatraju za građane drugog ili trećeg reda, zar to ne izaziva ljude da izvode rdave zaključke, da povlače paralele? Doista, sudba Jevreja nije laka, i sve dok ne budemo imali svoju državu u Palestini, ne možemo se ponadati da ćemo biti smatrani građanima prvog reda po drugim zemljama gde živimo.

Zakupljen tim mislima, Vid, po povratku s Versajske konferencije, sredinom 1919, postaje glavni pokretač raznih aktivnosti u životu beogradskog i jugoslovenskog Jevrejstva. Pred njim je stajao jasno ocrtan zadatak: Ujediniti i organizovati jugoslovenske Jevreje, dotle izložene različitim uticajima i različito orijentisane, da bi se prevaspitali u dobre građane mlade jugoslovenske države, da bi radili što intenzivnije na njenom jačanju i procvatu, da bi bili što lojalniji, da bi tražili i branili svoja prava, i da bi, kao celina, ušli u veliku svetsku zajednicu Jevrejstva, i s njome zajedno radili na stvaranju jevrejske države u Palestini.

Vid, kao fanatik tih ideja, bio je upravo pozvan da probudi i inertne mase, i da ih načini aktivnim saradnicima tog zajedničkog posla. Tek što je došao u Beograd, on razvija aktivnost na sve strane: već prvih nedelja on osniva Cionističko udruženje mladih devojaka „Karmel”, i odlazi u Sarajevo i tamo takođe osniva žensko cionističko udruženje. Pričao mi je s osmehom kako su prilikom osnivanja tog društva neki muškarci pravili opoziciju, naravno ne njemu nego Cionizmu, pa ih je on isključio iz sobe, zaključao se sam s devojkama — one se, naravno, nisu bunile da budu nasamo s lepim mladim oficirom, — i tako je osnovao to društvo. U isti mah on putuje po celoj zemlji, po Bosni, Hrvatskoj i Vojvodini, i agituje u jevrejskim sredinama da se okupe, da stvore Savez jevrejskih opština, da pokrenu svoj zajednički list. Svuda je nailazio na odziv, svuda je priman s radošću, a naročito u Zagrebu, gde je u centru jevrejskog nacionalnog života bio njegov prijatelj i saradnik iz bečkih dana, dr Aleksandar Liht. Oktobra iste godine osnovao je već u Beogradu Jevrejsko nacionalno društvo na čisto cionističkoj osnovi.

Najzad, kada je rat bio završen i kada su svi, posle toliko godina otsustvovanja, hteli da naknade propušteno, da se vrate svom ranijem poslu, — Vid se i ne priseća da i on treba da pomišlja od čega

se živi i da treba da se vrati svojoj lekarskoj profesiji. Ništa nije bilo dalje od njega nego ta pomisao. Zahvaćen u kovitlac političkog rada, on samo želi da nastavi i dalje. Zemlja je bila oslobođena i proširena. Sitne političke zađevice i partijska prenošenja, što su se neverovatno brzo razbuknuli kod nas čim je rat bio završen, — nisu Vida zanimali. On je laka srca to ostavljao drugima, profesionalnim političarima. Ali, vođstvo jevrejske politike nije hteo drugima da prepusti. I od tada pa sve do svog odlaska iz zemlje, decembra 1939, punih dvadeset godina, on je čovek koji svojim rukama modelira zgradu jevrejskog javnog života, i njegov uticaj u tom razdoblju bio je svakako snažan i blagotvoran. Mada je taj život u ovom periodu bio vrlo intenzivan i vrlo složen, mada se kretao raznim pravcima, mnoge i mnoge od njegovih komponenata razvijale su se po direktivama Vidovim, i on je bio inicijator, upravljač, izvođač i sluga bezbrojnih delatnosti u jevrejskim sredinama u Jugoslaviji.

Zar se mogu izložiti sve ove aktivnosti! Zar se može dobiti njen potpun pregled! Ta one nisu ostale zapisane na hartiji ili uklesane u kamen. Ali njima je prožet celokupan jevrejski život u našoj zemlji i one su ostale urezane u srcima jevrejskog življa i u Beogradu i širom naše zemlje kod ljudi koji su nekim čudom preživeli ovaj Drugi svetski rat. Ti savremenici doktora Albale sećaće se svakako šta je značio on u Jugoslaviji u razdoblju između dva svetska rata.

U nemogućnosti da ocrtam svu tu ogromnu aktivnost, ja ću pobjeliti samo kategorije poslova kojima se on bavio.

Da bi prenuo, prodrmao našu sredinu, on je pokretao razne organizacije, kojima je često bio inicijator, osnivač, predsednik, a pokatkad bi ih samo osnovao, dao im smer, pa bi se povukao, prepustajući ih drugima, a on bi sam pomišljao na nove, druge.

Pored rada u tim manjim skupinama, on je bio potpredsednik beogradske Sefardske opštine, a 1938 bio je izabran i za predsednika svoje opštine, na kom položaju ga je i smrt pokosila. U samoj opštini bio je predsednik Kulturno-prosvetnog odbora, i tu je učinio vrlo mnogo da se nastava jevrejske veronauke stavi na sasvim modernu osnovu, da se hebrejski jezik uči kao živ, govorni jezik, a da se istorija predaje do današnjih dana uključujući u nju naročito cionistički pokret. Toga radi potstakao je izradu novih, podesnih udžbenika.

U organizacijama koje su se rasprostirale na celu zemlju Vid je takođe živo sarađivao. Najpre, od samog ujedinjenja naše zemlje, on je postao član Izvršnog odbora Cionističke organizacije, čije je sedište bilo u Zagrebu. Zatim, bio je član Izvršnog odbora Saveza jevrejskih veroispovednih opština i njegov potpredsednik. U samom, pak, Savezu bio je predsednik Kulturne sekcije, koja je davala pravicu celokupnom kulturnom životu jugoslovenskog Jevrejstva, a u skladu sa kulturnom politikom koju je on sprovodio i u prestoničkoj opštini.

I najzad, u beogradskoj jevrejskoj sredini, gde je bilo doista malo jevrejskih nacionalnih publikacija, on lično je pokrenuo tri

lista, to jest povremenih spisa, od kojih je prva dva i uređivao. To je najpre bio „Jevrejski glasnik“ (1920, Beograd), zatim časopis „Glasnik Saveza jevrejskih veroispovednih opština“, i najzad „Vesnik Jevrejske sefardske veroispovedne opštine“ čiji je bio samo inicijator, kao predsednik opštine, ali čije je uređivanje prepustio svome mlađem saradniku Dale Leviu.

Pored toga, za propagandu ili odbranu cionističkih ideja štampao je manje brošure, ponajviše kao publikacije Keren Kajemeta, Sefardske opštine, i dr., kao i razne plakate, okružnice, pisma, pozive, a koje je obično sam smislio i sastavio. Čak je napisao i dva pozorišna komada: jedan je imao da posluži čisto cionističkoj propagandi, i vrlo je dobar i uspeo, mada je tendenciozan; to je „Erev Jom Kipur“ (štampan u spomenici sarajevske „Benevolencije“, 1924) a drugi je bez veće vrednosti, čisto zabavan, „Križa“.

Sem toga, objavio je puno članaka o raznim jevrejskim problemima, ponajčešće u zagrebačkom „Židovu“ i u sarajevskom „Jevrejskom glasu“, a ponekad i u dnevničkim beogradskim listovima. Među tim napisima naročito su zapaženi članci štampani u „Politici“ posle njegovog povratak iz Palestine, 1935 ili 1936 godine, kao i predavanja držana na Kolarčevom univerzitetu „Kako da se održi mladost“ i „O uzrocima ratova“, 1935 ili 1936 godine.

Uz to, održao je bezbroj javnih govora i predavanja na priredbama raznih organizacija. Ja mislim da njihov broj ide svakako u stotine. A tek njegovi govori na sednicama, skupštinama, kongresima, — oni su davali pravac u toku godina radu raznih organizacija i u Beogradu i po raznim mestima u zemlji gde su ga često pozivali da održi predavanja ili da govori na raznim svečanostima.

Njegova akcija za skupljanje raznih priloga: za šekel, za Keren Kajemet, za Keren Hajesod, za razne palestinske akcije, za otkup zemljišta, za Jevrejski univerzitet, za šumu kralja Aleksandra, za fond Young Alliah, za jugoslovensko naselje u Izraelu, — ta za šta se sve još nije založio!

Još nešto. On lično mnogo je polagao na učenje hebrejskog jezika, i godinama je posvećivao časove tome poslu. Ali, da bi svojim primerom pokazao slušaocima kako je izvodljivo da se savlada taj pretežak jezik, on bi sastavljao čitave delove svoga govora na hebrejskom, obično i neizostavno početak i kraj. Već i samo pisanje govora na tom jeziku bio je ogroman poduhvat, a tek učenje tih pasusa na izust. Ali se Vid nije zaustavljao nikad na pola puta. Provodio je noći u učenju, otkidajući svagda dragocene časove od svoga odmora. On se doista prerano i prebrzo potrošio, izgoreo je sav radeći sve odreda, ne prisativši se nikada da su ljudske snage veoma ograničene i da njima valja ekonomisati. I zato sam ga tako brzo izgubila.

*

Vid je uvek smatrao i često je ponavljao kako njemu ne bi nikad bilo milo da pravi karijeru u činovničkoj hijerarhiji, gde se na vrhove uspinju ne oni koji su ustvari sposobni, nego oni koji umeju

da se dodvore onima koji su na vrhovima. Samo oni ljudi koji uživaju poverenje i popularnost među narodnim masama jesu pravi pretstavnici i vođi narodni. I Vid je to bio u punoj meri, stoprocentno. Za njim je išlo, gledalo kao u svog vođu najveći deo Jevrejstva Jugoslavije, i njemu je doista bila prava radost što je mogao svagda da opravda njegove nade. Poverenje i privrženost jevrejskih masa prema Vidu bilo je čisto idealne prirode — mase su instinktivno osećale da u njemu imaju svog najsmelijeg, najborbenijeg i najpozdanijeg tumača i zastupnika koji neće prezati ni pred kime a da ne brani pravednu stvar svojih birača. Uz to, one su s radošću gledale na njega kako on nikad ne zazire da ističe svoju jevrejsku nacionalnost, da podvlači sve što je kod njih dobro, da im predočava srećniju budućnost, ali da ih u isti mah opominje da se klone grešaka, kao i da žigoše njihove nedostatke. On je bio pravi, idealni narodni zastupnik.

To poverenje jevrejskog naroda manifestovalo se na razne načine. Najpre, oni su ga po svojoj želji i izboru doveli na najviše položaje svojih ustanova i zajednica. Zatim, naša kuća bila je i danju i noću otvorena, a u nju su pristizali svi Jevreji kojima je uredbao savet, pomoć, podrška, i to ljudi iz Beograda, pa iz cele zemlje, a zatim Jevreji iz Evrope, koji su pod udarima Hitlera ili samo prolazili kroz našu zemlju ili nalazili utočišta kod nas. Svi su znali da će, samo kad zakucaju na vrata doktora Albala, tu naći sve što jedan plemeniti čovek, koji smatra da mu je smisao života davati se drugima, može u tom času da da.

I Jevreji su tačno znali šta doktor Albala za njih radi i šta im vredi. Bilo je puno sitnih stvari kojima su oni posvedočavali svoju privrženost. Često samo posetama svojim: dolazeći u prestonicu da obidu njene znamenitosti, smatrali su posetu doktoru Albali kao prvu privlačnost Beograda. Često i pismima, slanjem svih publikacija, bilo privatnih bilo izdanja pojedinih jevrejskih organizacija, na ocenu ili na dar doktoru Albali. Jedan jevrejski skulptor bio je izradio njegov reljef i poslao mu na dar, a drugom prilikom poslali su mu na dar celokupna dela Teodora Hercla u divot-izdanju, s uzbudljivim propratnim pismom. Mnoge i mnoge organizacije birale su ga za svog počasnog člana, upisivale u zlatnu knjigu, slale mu razne diplome i priznanja, i slično. Kad smo jednom putovali po Bosni i Dalmaciji, bila sam čisto zbunjena i posuđena ovacijama što su mu priređivane. U Sarajevu nas je na železničkoj stanici dočekala i ispratila čitava delegacija najuglednijih ljudi. Čak je i za mene bila doneta divna kita cveća. Provedeni smo po gradu i svuda pozivani i čašćeni kao da smo kakvi velikodostojnici. To isto je bilo u Dubrovniku i Splitu. Meni, u mojoj skromnosti, to je bilo nelagodno, ali Vid se tome radovao kao malo dete kupljenim igračkama. On je doista imao pokatkad prostodušnost male dece čista srca koja mogu da se zadovolje varkama.

Jedno od najvećih njegovih zadovoljstava bilo je kad mu je s proleća 1935 bilo ponuđeno da ide u Palestinu i da tamo posveti

sadenje šume kralja Aleksandra. Njegova davnašnja žarka želja bila je da vidi Izrael, zemlju za čiju se izgradnju zalagao svim bićem svojim. Ali kako su naše materijalne prilike bile svagda strogo ograničene, a mi smo uvek želeli da putujemo zajedno, i put je bio vrlo skup, te je bio potreban čitavi mali kapital za nas dvoje, — mi smo to putovanje neprestano odlagali. Vid, koji je bio krajnje nesebičan, nije nikad pomišljao da sme da traži neko od zadovoljstava samo za sebe. Ali jednoga dana u meni uskrsnu misao: toliko našeg sveta — naravno sve imućnog — dolazi u Palestinu da je poseti, a samo moj Vid, koji nju neizmerno voli i koji je za nju radio više no ostali, ne može da krene i da obiđe zemlju svojih snova. Neka bar on ide sam kad ne možemo oboje.

Kad sam mu saopštila tu svoju misao, on se najpre usprotivio. Ja sam navaljivala, objašnjavala mu kako je to važno za njega, jer je on vatreni cionist, dok ja samo živim u njegovoj cionističkoj senci, tako da sam na kraju uspela da ga ubedim. Tada se najzad zaradovao, a potom i oduševio.

Kakvo je to oduševljenje bilo u danima kad se spremao za put! Videće „Obetovanu zemlju”, za kojom su već skoro dve hiljade godina žudile generacije nesrećnog jevrejskog naroda u izgnanstvu. Da vidi zemlju za koju se zalagao, borio i radio od same svoje rane mladosti, i za koju je smatrao da će ona jedina vratiti dostojanstvo i čast svugde poniženom jevrejskom narodu. Da vidi zemlju u kojoj jedino Jevreji nisu građani drugog reda ili čak poslednjeg reda, nego punopravni, prvorazredni stanovnici, s pravom da sami odlučuju o uređenju i sudbini svoje države.

Kada je kod Hajfe ugledao obale Palestine, — razdraganost je dostigla vrhunac. Klicalo joj se u susret s palube broda, pozdravljena je s pesmom i suzama. Toplim suzama radosti bludnoga sina koji se, posle mnogo lutanja i zlopaćenja, vraća domu svom.

Sva Vidova pisma u kojima mi je verno i detaljno opisivao sve što je svakodnevno video i doživeo u Palestini, a koja su sva pisana u tonu razdraganosti i blaženstva, u osećanju čemu nije bilo ništa ravno od svega što je ranije bio doživeo, — sva ta pisma čuvala sam, složena po datumu, kao dragocenost da ih čitamo u svojim starim danima i da ih ostavimo našoj Jeli za uspomenu na najsrećnije dane njenoga oca. Ostala su u Beogradu sa svom mojom korespondencijom, i svakako su već davno propala prilikom pljačkanja našeg stana od strane Nemaca.

Tog proleća 1935 održavan je u Palestini prvi sajam, i Vid je to video, kao i svečano i raspojasano veselo proslavljanje Purima. Obišao je glavne kolonije, fabrike, privredna i industrijska preduzeća, razgovarao s ljudima. Njegov cionistički rad bio je ovde dobro poznat, i svuda je dočekivan kao kod svoje kuće. Iz pojedinih kolonija, za čije se podizanje i razvijanje on naročito zalagao, pisao mi je trijumfalno: „Tu sam slatko spavao. U toj kući poneka cigla uzidana je mojim znojem, pa sam se osećao kao kod svoje kuće, tako je to slatko...”

Za Seder večeru bio je pozvan u dom Usiškina, u Jerusalimu, i to je još više doprinelo svečanom raspoloženju njegovu: kakav neverovatan doživljaj: praznovati Pashu u Svetoj zemlji, u Jerusalimu! Ta bezbrojne generacije nesrećnog Jevrejstva priželjkivale su i molile se skrušeno Bogu upravo na Seder: „Do godine u Jerusalimu”. I Vid je to bio dočeka!

Naročito je bio radostan što je imao mogućnosti da svoju najdragoceniju relikviju, Vesnićevo pismo o priznanju Palestine od strane srpske vlade, preda biblioteci Jevrejskog univerziteta u Jerusalimu na čuvanje. Tamo je bilo intelektualno središte jevrejskog naroda i političko središte buduće jevrejske države. Tamo je mesto relikviji koju je on izvojevao od svoje države za jevrejsku državu. Kao što verni prinose darove i žrtve na oltar svome božanstvu, tako je on prineo ovaj dokument na dar svome idealu — jevrejskoj državi. Bio je srećan znajući da je ovaj dokument plaćen, s jedne strane, njegovim zauzimanjem i radom, i, s druge strane, odanošću, samopregorom i žrtvama sveg jevrejskog naroda u Srbiji.

Ostavivši taj dokument tamo, dobio je u zamenu samo jedno zvanično pismo Biblioteke, kojim mu je potvrđen prijem njegov.

*

Kad je Vid po želji naše vlade došao u SAD, on je svoju političku misiju zamislio ovako: njegove rasprostranjene cionističke i uopšte jevrejske veze treba da mu posluže da preko njih objasni što širim krugovima jevrejskog življa, koje ima veoma moćan uticaj u Americi, šta preti celom svetu, pa prema tome ne samo Jugoslaviji nego i njima, Amerikancima, nadiranjem hitlerizma u Evropi. Pokušavao je da im svojom rečitošću i ubedljivošću naslika tu opasnost što živi, kako bi se oni osvestili, trgli iz svog izolacionizma i pošli u pomoć Evropi, skoro, brzo, što pre, dok još ima vremena. Jevreji su i ovog puta bili zgodan most da se preko njih pomogne u isti mah i Jugoslaviji, i njenom Jevrejstvu, kao i Jevrejstvu cele Evrope. S druge strane, Vid je preko tih jevrejskih veza vaspstavio veze s uticajnim ličnostima ne-Jevrejima, impresirao ih svojim zalaganjem, a sve u istom cilju: da se hitno pomogne Evropi snažnom intervencijom Amerike u evropskim pitanjima.

Samo, ovoga puta, Vidov rad u Americi nije bio trijumfalan pohod po jednoj zemlji jednodušno združenoj u ratu protiv Nemačke, kao što je bio slučaj prilikom njegova prva boravka ovde, 1917 i 1918. Naprotiv. Sad je sve bilo dijametralno drukčije. Amerika je bila sada neutralna, i opšta žarka želja je bila: out of war. Vid je u ovu zemlju došao decembra 1939, dakle ravno dve godine pre no što je ona zagazila u rat, i to tek posle prepada na Pearl Harbor. Da do toga nije došlo, možda bi se Amerika i dalje oduživala svojoj demokratskoj savesti dajući zaraćenim državama mrvice lend — lease-a.

Vid nije nijednog časa prestajao da radi za Jevrejstvo. I dok je po svom dolasku u Ameriku radio za sve potlačene Jevreje uopšte, kao i za status Palestine, dotle je posle invazije Jugoslavije od strane Nemaca svoju pažnju usredsredio na zaštitu jugoslovenskog Jevrejstva. Tih deset dana koliko je trajala naša vojna, aprila 1941, mi smo oboje bili izbezumljeni, razdraženi i utučeni do kulminacije. Vidu su se oči grozničavo sijale, u licu je bio bleđ i skoro zelen, a glas mu se u govoru gušio. Ništa nije mogao da radi i sedeo je stalno kraj radia. Kao predsednik beogradske Sefardske opštine i kao potpredsednik Saveza jevrejskih veroispovednih opština u Jugoslaviji, Vid je osećao da na njemu leži ogromna odgovornost za sudbinu jugoslovenskog Jevrejstva. Nebrojeno puta, skoro svakog dana, slušajući i saznajući za sva stradanja Jevreja posle sloma naše države, on je ponavljao: „Kakva sramota, kakva sramota! Cela opština, ceo Savez opština propao, a predsednik se spasao! Mila, osećaš li ti sa mnom tu sramotu: predsednik sedi u bezbednosti u Americi, a cela naša zajednica propala. Ja se stidim, ja se neću nikad moći vratiti u zemlju, ja ne smem pogledati u oči onim preostalim nesrećnicima.”

Ja sam ga tešila koliko sam mogla. Uvek i uvek ponavljala sam da on ne bi ni za dlaku mogao olakšati sudbu jevrejske zajednice, jer bi svakako odmah bio ubijen, pošto je čovek njegove reputacije bio izvesno prvi na nemačkoj crnoj listi. Pored toga, on nije pobegao iz svoje zajednice u zemlji da spase sebe i svoje, — nego je bio ovamo poslan po državnom poslu. Bila sam primetila da on rado sluša ova moja uveravanja, koja su mu bar unekoliko bila uteha. Ali zato mu je ipak srce krvavilo za njegovim narodom, a još više što je osećao kako je apsolutno nemoćan da mu išta pomogne.

Doista, otkako je naša zemlja bila propala, Vid je odjednom oronuo. Kao da su mu bila slomljena krila, kao da nije bilo više smisla zauzimati se, raditi, boriti se. Jedna crnja vest za drugom stizala je, prepričavani su i dostavljani mu takvi užasi koji su ga razdirali. Čim bi kogod dobio koju vest iz pregažene otadžbine, dostavljao ju je doktoru Albali kao centralnoj ličnosti, i tako mu je čaša otrova koja mu je prekrćivala život bila stalno dosipavana i punjena. Pri svem tom, on se na mahove otimao, činio poslednje, verovatno uzaludne pokušaje: preko zajednice crkvenih poglavara u SAD, da bi oni kolektivno zatražili papinu intervenciju, preko jevrejskih ustanova u Švajcarskoj, da bi one poslale bilo kakvu pomoć, preko Bele kuće u Vašingtonu, upozoravajući je na opasnost koja pretila celom čovečanstvu od Hitlerove pobede, preko hrvatskog bana Ivana Šubišića, da bi ovaj opomenuo Hrvate u našoj zemlji da prekinu užasna mučenja Jevreja, i slično. Ponekad bi ga čak obuzimala njegova stara vatra u radu: trčao je, obilazio uticajne ličnosti, govorio, pisao nebrojena pisma i memorandumne, sve u nadi da će bar iole pomoći, da će unekoliko ublažiti patnje i muke svojih saplemenika. Ali bi često, sav klonuo, priznavao: „Sve uzalud, ništa, ništa ne mogu...”

Ja sam ubedena da ga je to saznanje o njegovoj nemoći da pomogne i ubilo. To mu je skrhalo njegov i inače nežan organizam, koji je on tako bezobzirno i neštedimice izlagao krajnjim iznurenostima. I doista mogu reći da je on pao, kao borac na polju časti, vojujući za svoj narod. Srce mu je prepuklo od žalosti zbog propadanja njegovog naroda.